

SÜMBOLRAVI UNGARI RAHVAMEDITSIINIS

Mihály Hoppal. Ungari. Budapest

Et mõista traditsioonilise rahvameditsiini seisukohti, tuleks meil meelde tuletada ravimeetodite põhitüübid. Kirjandusest võib leida kaks lähenemisviisi. Üks on seisukohal, et empiiriline teadmine võimendub mingil kindlal ajamomendil rituaali läbi, kuna teise vaateviisi kohaselt omab ainult umbes veerand rahvameditsiinis tarvitatavatatest taimedest reaalselt ravitoimet, tegelik mõju aga tuleneb arstimistoimingust endast, rituaalist, psüühilisest mõjust. Ometigi tuleb selgesti aru saada sellest, et traditsiooniline rahvameditsiin on kultuurivaldkond, kus on peaaegu võrdsel määral nii põlvkondade jooksul kogunenud kogemustele rajanevaid ravimeetodeid kui ka uskumuste poolt ette kirjutatud näiliselt irratsionaalseid tasandeid ja mõisteid. Üksnes väljastpoolt vaadatuna paistab selle uskumustesüsteemi sisemine dünaamika arusaamatu; sisemised seosed ühendavad elemendid mustriks ja kui neist seostest on kord aru saadud, paistavad ka elemendid endastmõistetavad, iseäranis selle tarvitajate silmis. Etnograafiat huvitab see süsteem kui tervik, seepärast vaadatakse ka rahvameditsiini kultuurisüsteemi osana - osana, milles omapäraselt segunevad ratsionaalsed ja sümboolsed elemendid.

Rahvameditsiini analoogial põhinev mõtteviis

Ungarlased kasutasid maagilist või sümboolset ravi enamasti nende haiguste arstimisel, mille põhjusi ei teatud või ei suudetud otseselt kindlaks teha. Seni kogutud materjalis on informandid nimetanud mitmeid haiguste põhjusi, kuid kahjuks ei ole seda rikkalikku materjali veel süstemaatiliselt analüüsitud. Haiguste enamlevinud põhjustajad on jumal ja “vanakurjad”, kes võivad olla üleloomulikud (tundmatud) olendid või üleloomulike võimetega inimesed. Viimatinimetatud rühma moodustavad *boszorkányok* (nõiad), *bábák* (ämmaemandad), targad, *bűbájósok* (võlurid), *javasok* (posijamoorid), *kuruzslók* (tervendajad); esimesse rühma kuuluvad *lidérc* (inkuub), kes tekitab öösiti rõhuvat tunnet, ja nähtamatu “*szépasszony*” (kaunis naine) oma “karikaga”, mille sisse astuja saab nahalööbe.¹

Haigusetekitajate seas peeti peamiseks nn haigusdeemoneid (n *csúz* (liigesevalu), *íz* (umbes seesama), *süly* (skorbuut), *guta* (ajurabandus), *nyavalya* (langetõbi) jne), kuid nendest tabamatutest olenditest vahest veelgi tähtsam oli mitut liiki nõidus. Vanasti peeti nõidumiseks millegi kordasaatmist mingi tegevuse või mõne eseme abil või ka vaatamise (*igézés*), sõna või needuse läbi. Näiteks tavaline nõidumisviis oli **vedeliku mahakallamine** - üheksast erinevast viljast keedus valati või piserdati ristteele või selle inimese maja ümbrusse, keda taheti

ära nõiduda. Kes nõiutud pinnale astus, jäi haigeks, sai näiteks mädapaise või inetud vistrikud.² See oli juhtumisi ka üks viise haigusest lahti saamiseks.

“Sándor Hegyi naine Mezötúrist, 77 aastat vana, rääkis, et pulgakased seoti kaltsudega üht otsa pidi kokku ja sellega hõõruti haige haavu, mis ei tahtnud paraneda. Pärast hõõrumist visati need kokkuseotud pulgakased ristteele ja kui keegi neile peale astus, sai ta haiguse endale ja viis minema.”³

Taoliste **nõianukkude** e. *rontóbábu* valmistamist tunti kogu maal, seepärast leidub neid lihtsaid ravivahendeid - sai neid ju mõlemaks otstarbeks kasutada - paljude Ungari muuseumide etnograafilistes kogudes. Vilmos Diószegi sai kogumisretkelt Tiszalgaril üheksa taolist nukku, mille ta andis Budapesti Etnograafiamuuseumile. Tsiteerime siinkohal tema märkmeid:

“Lõigatakse üheksa ühesuurust oksajuppi ja rebitakse seejärel kaks kalt-suriba. Üks neist volditakse kaheks ja kui teine selle peale asetatakse, saab sellest pea. Kui kõik üheksa on valmis, tehakse neile käed. Iga nuku peaga tõmmatakse ring ümber paise ja seejärel visatakse nad korvi. Ristteel heidetakse nukud vasaku käega üle vasaku õla.”⁴

Koguja lisas veel, et nukud tuli ära visata keskööl või koidikul; kahtlemata oli nõidumine enamasti ülialajane toiming, vastandina üldiselt avalikule tervendus- või heaotstarbelisele maagiale.⁵

Samasuguseid haigustõrjuvaid nukke tehti, kui lapsel oli ohatis:

“Lapse suust tilgub ila ja ta viiakse välja, kui seakari tuleb karjamaalt tagasi koju. Siis seisab ta teeveeres, keerutades nukke, kaksteist nukku, oma suus. Ta keerutab neid oma suus... siis viskab nad minema... selja taha... siis ütleb, et: “Ohatis, mine, kari, tule; ohatis, mine, kari, tule!”⁶

Antud näitest ilmneb, et tervendamisakti sisu seisneb haiguse kõrvaldamises - st pärast haige koha puudutamist tuleb haigusega nakatunud ese ära visata. Teisisõnu, toimub haiguse sümboolne kõrvaldamine. **Vette viskamisel** on järgmise näite põhjal ilmselge eesmärk:

“Göcsejs (piirkond Edela-Ungaris Zala maakonnas) teeb “valgeid” (leukorröad) põdev naine üheksast valgest riideribas üheksa nukukest, peidab nad seeliku alla, läheb jõe äärde ja poetab seal kõik nukud vette, öeldes: Tulgu see tõbi alles siis tagasi, kui ma need nukud veest välja võtan!”⁷

Ülaltoodud tekstidel ja raviprotseduuridel on ühine tervendusmaagiline põhiprintsip - nimelt, et kui ma sooritan mingi kindla teo, st viskan minema eseme, mis on kokku puutunud ravialusega, viitab see analoogia alusel sellele, et ma olen ka haiguse “minema visanud”. Vette viskamise kommet rakendati mitmesuguste haiguste puhul (n treditähne pesti maha suure reede koidikul ojavees).

Sümboolne vetteviskamistoiming oli ka odraiva (*hordoleum*) allikasse viskamine;⁸ üldiselt võttes võib kõiki pesemisliigutusi sisaldavaid ravimaagilisi võtteid pidada analoogial põhinevaks vetteheitmiseks. Nii näiteks pestakse

Zempléni rajoonis “*aki nézésben van*” (kurja silmaga kaetatud) last veega, millesse on segatud tuliseid süsi (autori kogust). Seejärel valatakse pesuveesi paika, kuhu inimjalg tõenäoliselt ei astu. Vee mahavalamine sümboliseerib tõve eemaldamist.

Analoogial põhinevat **imitatsioonimaagiat** illustreerib veelgi paremini odraiva sümboolne äralõikamine kõverdatud nimetissõrmega. (Odraiva rahvapärane nimetus ungari keeles on *árpa* - ‘oder’, mis viitab sümboolse ravi keelelisele ülekandele.) Säärest “ravi” harrastati Zempléni rajoonis 1960. alguses. Veelgi elulähedasem on Moldova nn *csángóse* tegevus, kes kasutas ravitoime suu-arendamiseks loitse:

“Ta võttis vasakusse kätte sirbi ja astus selle inimese juurde, kel oli silmas odraiva, ja vajutas seda üheksa korda sirbiga ja lõikas sirbiga üheksa korda, öeldes: “Odraiva, odraiva (=oder), ma külvän sind, ma lõikan sind, ma vean su koju, ma peksan sind, tuulan sind, jahvatan sind, kastan sind, küpsetan sind ja süön su ära.”⁹

Siin kõneleb ka lisaseletus mitmekordselt korduvast eemaldamisest, see toimub nii sümboolse tegevuse kui ka suulise teksti tasandil.

Üldtuntud on ungari rahvameditsiinis komme riputada haigega kokkupuutes olnud riidesemed puudele või põõsastele. Haiguse **tuulde heitmise** motiivi - kus külmavärinate all kannatava inimese särk riputatakse välja roosipõõsale, et tuul tõve minema puhuks - aluseks on ka ettekujutus haiguse äravõtmisest. Mõned aastakümned tagasi oli see Zempléni rajoonis veel elav traditsioon, kuna ka riideribade jätmise podagraallikate juurde taandub tõenäoliselt samale uskumusele.¹⁰ Siinkohal tuleks mainida, et kui 1960. võis veel pildistada tuules laperdavaid riideribasid, siis 1980. alguseks oli see komme juba kadunud (Abaújszántó, Borsod-Abaúj-Zempléni maakond).

Üks analoogial rajanev ravimaagiline võte oli **läbi augu ajamine**. Tõbine laps (näiteks südamehaige) aeti läbi puulõhe, mille pooled olid laiaili tõmmatud, või läbi puutüves oleva loodusliku avause. Sama otstarvet täitis ka toiming, kus üks vanemaist ulatas lapse läbi akna või läbi nn *frászkarika*¹¹ teisele. Viimase valmistamiseks laenati viiest majapidamisest jahu (János Arany muuseumi valduses Nagykörösis on säärane *frászkarika*; üks samaks otstarbeks Abaúj-devecseris küpsetatud soolakringel leidub ka Budapesti Etnograafiamuuseumis inventarinumbri 62.59.2 all - Vilmos Diószegi kogu, 1962). Mõlemat liiki august läbiajamine kujutas endast rahvauskumuste kohaselt sümboolset taassündi.

Taoline suhtumine läbis kogu rahvapärast mõtteviisi. Näiteks Mezőtúrist pärineb niisugune teade: “Kui lapsel saab kurja silma läbi läkakõha (*számár köhögés* - sõnasõnalt *eeslikõha*), libistatakse ta kolm korda eesli kõhu alt läbi”.¹² Moldovas olevat läkakõha arstitud eesliipiimaga. Ja kui see ei aidanud, suitsetati haiget palmipuudepühal pühitsetud õitsva oksa ja eeslisõnniku suitsuga.¹³

Samasugune sümboolsetel toimingutel põhinev mõtteviis läbis ka analoogravi, mille käigus niru kasvuga, haiglast last **keedeti**. Seda protseduuri tunti kogu Ungaris:

“Mu ristiemal oli tütar, kes oli väga kõhn ega tahtnud sugugi kasvada. Ta oli umbes kuus-seitse aastat vana. Ta jäi tillukeseks kuni kaheteistkümnenda eluaastani. Ta ei kosunud ega kasvanud, vaid nägi välja nagu luukere. Arstid ei osanud temaga midagi peale hakata. Keegi ei teadnud, milles asi. Siis saadeti teadjanaise järele, kes ütles mu ristiemale: “Ma ütlen, mis sa pead tegema. Too köögist suur pada ja tee, nagu teeksid sinna alla tule. Aga tuli ei tohi põleda. Pane puid alla, aga tuld ära neile külge pane. Siis pane tüdruk patta istuma.” Ja tehtigi nii. Teadjanaine tuli öösel meie poole. Kui ristiema oli tüdruku patta istuma pannud, küsis teadjanaine: “Naabrinaine, mis sa keedad?” “Liha luudele!” Seda kordasid nad kaksteist korda. See oli just keskööl. Ristiema jooksis kaksteist korda ümber maja, luud käes, ja kui ta kööki tuli, vehkis ta luuaga ähvardavalt. Pärast seda hakkas tüdruk kasvama ja kosuma. Ta elab veel praegugi”.¹⁴

Analoogiale rajaneva mõtteviisi veelgi kujukamaks näiteks on juhtumid, kus ravivahendid valitakse vastavalt haiguse välistele sümptomitele, muuseas värvile. Näiteks kollatõbi (millest üksikjuhtudel võib ka iseenesest paraneda - see võtab kuus nädalat) lausa tõmbas ligi värvianaloogial põhinevaid arstimisvõtteid. 1960-ndate algul teati ja räägiti Zempléni rajoonis paljudes külades, et vanasti anti kollatõvehaigetele “kuldsõrmusest vett juua” (*arany gyűrűről hagytak vizet inni*). Ka kollast värvi taimedel oli kollatõve ravimisel oluline osa. Näiteks tehti *sárga nyestike*ks nimetatava taime õitest haigele vanniveeleotist. Samuti anti talle rohkesti porgandit, munakollast ja (kollast) pruunsuhkrut.

Püha Antoniuse tuleks nimetatavat roosihaigust, mida teatavasti iseloomustab sügavpunast tooni põletikuline nahk, raviti punase röstitud maisi suitsuga ja lisaks kaeti haige nägu punase rätiga. Kui paise tõmbus sinakaks, tõmmati sellest tume niit läbi. Näiteid võiks tuua lõpmatuseni, aga ilmselt on ka ülaltoodud piisavaks tõendiks, et ungari rahvameditsiinis on teatava rahvaliku tunnusteteooria elemente, mille alusel üritati mingi kindla värviga seotud haigust arstida sama värvi ravimtaime või muu ainega.

Analoogial põhineva mõtteviisi omapäraseks ilminguvormiks on usk **tagurpidisuse** mõjujõusse. Nii näiteks kuivatati last pahupidipööratud alussärgiga pärast “maagilist” vannitamist üheksa taime leotises (Abaújkér).¹⁵ Kurja silma korral tuleb last pesta tuliste sütega segatud vees vasaku käe seljaga ja ülejäänud vesi tuleb visata alt ülespoole vastu ukse tagakülge. Vasaku käe või tagurpidi loetud loitsudega püütakse ümberpööramise teel saavutada soovitud tulemust; nii taastatakse sümboolselt haigusega pea peale pööratud elukorraldus.

Viimaks tuleks juttu teha veel **valamisest**, protseduurist, mis pidi väidetavasti ravima lastel hirmu, kurja silma või veel mõnd muud tundmatu põhjusega haigust. Ravi põhineb kujuanaloogial ja näeb kokkuvõtlikult välja nii: sõelale asetatakse üheksa erinevat eset, sealhulgas taldrük veega; seejärel sulatatakse vaha (vahetevahel ka tina) ja valatakse see külmaveetaldrikusse. Iidse uskumuse järgi võtab silmapilkselt tahkuv aine selle inimese või asja kuju, kes haige ära nõidus. Selle arstimisvõtte rekonstruktsioon on jäädvustatud mitmetel fotodel.¹⁶

Nimetatud arstimisvõtetel on kõigil ühine põhimõte: *Sarnast võib ravida sarnasega*, mille toimumist me juba nägime. Viimases näites ei täitnud (vaha- või tina-) valamine üksnes diagnoosimis-, vaid ka ravifunktsiooni, mida võimendab veelgi sõela kasutamine, mis asendab vanasti tarvitusel olnud trummi. Valamisel, nagu ka vee segamisel kuumade sütega, puutub tuli (kuum element) kokku külma veega, mõlemal on aga rahvauskumuste kohaselt eriline vägi.¹⁷ Seetõttu on arusaadav, miks üks valajanaine Zselici rajoonist ütles: “*Valamine on palve, selles on suur vägi!*”¹⁸ Ja tõepoolest, rahvameditsiinis on tegevuseks ravitoimeline palve ja lausunud sõna muutub arstimistoiminguks.

Sõna vägi rahvameditsiinis

Üks sümbolitel põhineva mõtteviisi omapäraseid vorme rahvameditsiinis oli usk sõna maagilisse väesse. Kogu maailmas on usutud ja usutakse tänapäevalgi lausunud sõna maagilisse ravitoimesse. See võis olla üks inimkonna vana- ja samal ajal ka käepärasemaid arstimisvõtteid. Et see ei nõua otsest kehalist sekkumist ja seega ei tekita ka valu, siis on tal eelkõige psüühiline toime - ja nagu on selgunud, on psühholoogiline mõjustamine tänapäeva meditsiinis üks võimsamaid vahendeid.

Ungari ainese põhjal võime öelda, et vanema põlvkonna mälus on see säilinud peaaegu meie päevini, mõnedes piirkondades ka praktikas (n mõnedes Zempléni rajooni kaugemates äärekülades; Fonys filmi veel 1970. aastal vana naist, kes loitsuga ravis soori). Esimesed ajalooandmed, esimesed ungarikeelsed üleskirjutused pärinevad XV-XVI sajandist.¹⁹ Kuna loitse ja palveid on üksikasjalikult käsitletud väljaande “A Magyarorszag Néprajza” (“Ungarlaste Etnograafia”) kahes peatükis, anname siinkohal vaid lühiülevaate. Nõiaprotsesside protokollidest ja ka veel XX sajandi kogudest ilmneb, et niisugune arstimise komme on kõik möödunud sajandite sotsiaalsed murrangud edukalt üle elanud. See on ilmselt seotud asjaoluga, et loitsu teadis enamasti ainult asjatundja. Vastavate tekstide tundmine oli seetõttu osa salateadmistest - kasvõi sellepärast, et uskumuste kohaselt pidi loitsu oma väe kaotama, kui see kellelegi teisele öelda. Uskumuse kohaselt võis vormelit välja öelda üksnes arstimiseks ja selle kuulda valetamine iseenesest võrdus juba ravimisega. Sellest tulenevalt

on loits tegelikult kõnes sooritatav tegu.

Loomulikult saatsid sõnalist teksti enamasti liigutused (n käte pealepanek, ristimärk, ringi tõmbamine jms), mitmesuguste esemete (n ussikiivi) tarvitamine ja vahel ka ravimtaimede kasutamine.

Loitsimine on teatav maagiline arstimine teksti, lausunud sõna läbi. Teksti väljaütlemine (ungari *ráolvasás, ráimádkozás*) oli kogu protseduuri kõige tähtsam element. Tekstide mitmekesisus ja uskumatu variantiderikkus peaaegu ei lubagi koostada kõikehõlmavat tüübiklassifikatsiooni,²⁰ sest seda arstimisvõtet kasutati paljude erinevate haiguste - kõige enam kurja silma, soolatüüka (*szemölcs*), ehmatuse, odraiva, mädapaisete (*kelés*), kurguvalu jms - puhul. Seetõttu tekib ka raskusi loitsude liigitamisel funktsiooni järgi.

Siiski on loitsuvormelitel mõned üldpõhimõtted: Tekstis võrreldakse haiguse kadumise käiku millegiga (n kahaneva kuuga); sagedane on ka haiguse sajatamine (...*kui ma su süit kätte saan, reostan su täis!*) või otsesõnu minemasaatmine:

*Elindult a Boldogságos Szüz Mária
az ő áldott szent fiavál.
Talákozott hetvenhittéle gonosz igézettel.
Hová mész, te gonosz igézet?
Én megyek ennek az Erzsinek,
piros vérét megiszom, szállkás husát hasogatni.
Nem engedem, hogy a piros vérét megigyad,
szállkás husát hasogajjad.
Te menny el oda ahol a fekete kutyák
nem ugatnak, a fekete lovak nem nyerítnek,
a szent harangok nem szólnak
kovászosa kenyérrrel nem élnek.
Menny el fekete földnek szinnyére
kösziklák gyomrába.
Én ezt a szenet azzal vetem bele,
ezer angyal járjon vigasztalására.*

Õnnis Neitsi Maarja läks
ühes oma õnnistatud pojaga.
Nad kohtasid seitsetkümmend seitset liiki kurja nõidust.
“Kuhu sa lähed, kuri nõidus?”
“Lähem jooma seesinatse Liisa punada,
saadan valu ta lihasse ja soontesse.
Parem võiksid minna kuhugi,
kus mustad koerad ei haugu,
kus mustad hobused ei hirnu,

kus pühad kellad ei kõma
ja kus ei sööda hapendatud leiba.
Mine sinna, kus maa mustab,
sügavale kivi südamesse.”
Selle söetüki viskan temasse, soovides,
et tuhat inglit tuleksid teda trööstima.²¹

Arstimise aeg ja koht

Rahvauskumuste kohaselt ei olnud sugugi ükskõik, kus ja millal maagilisi ravivõtteid sooritati. Mõistagi oli vigastusi, mis nõudsid kohest sekkumist (nagu näiteks lahtised haavad, põletused), aga enamasti valiti kombekohane aeg ja koht.²²

Näiteks oli rida nn *õnnetuid päevi*, mis on meieni jõudnud XIX sajandi käsitsi kirjutatud raamatu kaudu. Sellest võime lugeda: “*kik Ezekben a megírt napokban születnek Erőtlen Betegesek lesznek és valósággal híjások és élébbeni egészségére Vissza nem hozatnak...*” (need, kes sünnivad nendel päevadel siin, on nõrgapoolsed ja haiglased ja peaaegu vigased - nad ei saagi tagasi oma endist tervist...)²³

Ka igasugune päev ei kõlvanud ravimiseks, iseäranis aadrilaskmiseks ja kuppude panemiseks. Juba XV sajandist on teada aadrilaskmise kalender, mis trükiti spetsiaalselt Ungaris kasutamiseks.²⁴ Mingil määral on rahvameditsiin alal hoidnud seisukohta, mis üldisemalt võttes seostas tervise ja haiguse päikese ja kuu käiguga. On märkimisväärne, et alles nüüd on kaasaegne meditsiin hakanud jälle tähelepanu pöörama ravialuse seisundi ja meteoroloogiliste nähtuste vahelisele seosele.

Analoogiamaagia põhimõtete kohaselt seostati koitu puhtuse ja algusega, õhtut surelikkuse ja kaduvusega. **Päikese tõus** võib avaldada soodsat mõju, **kuu tõus** aga on seostatav haiguse minemasaatmisega. Arstimise käigus võis ka ilmakaartel oma osa olla, sest Zempléni rajoonis (Fonys isegi veel aastal 1959) oli posijanaine, kes ravis loitsuga kollatõbe ning kes õhtuti pani haige istuma näoga läände, hommikuti aga itta ja leelutas siis tema pead hoides oma tervendussõnu (autori kollektsioon).²⁵

Ka taevakehadel näib olevat tähtis osa,²⁶ sest igapäevane arstimine käis kooskõlas nende rütmiga ja ka sesoone tervendamine pidi nendega kooskõlas käima. Päikest mainitakse folkloorikogudes tavaliselt healoomulise faktorina (*áldott nap* - õnnistatud päike’).²⁷ “Kuri” aeg, mis haigusi põhjustab, kestab päevaloojangust uue koiduni. Ühtlasi seostati ravimi või tervenduvõtte efektiivsus (jällegi sarnasuse põhimõttel) **kuu kasvamise ja kahanemisega**. 1700 aastate alguses kirjutas Anna Zay oma ravimiteraamatusse järgmise nõuande:

“Ha Iffiu az Aszszony Embor újságon éllyen az orvossággal, ha hamrintz Esztendón már fejül vágjon hold töltén, ha 40 Esztendő tájban Hold fogjtán keil élni az orvosságokat, mert ha erre nem vigyászsz ezzel való élés nem hasznal...” (Noor mees või naine peaks võtma rohtu noore kuu ajal, kui ta aga on üle 30 aasta vana, siis täiskuu ajal, kui umbes 40-aastane, siis tuleks ravimit tarvitada, kui kuu hakkab kahanema; sest kui sellest kinni ei peeta, pole ravist kasu...).²⁸

Siinkohal tuleks mainida maagiliste arvude sümboolset kasutamist tervendamisel, mis suurendab ravitoimet. Igas kultuuris on oma nn **pühad arvud** (n 3, 4, 7, 9). Ungari rahvameditsiinis esineb kõige sagedamini arv 3. Tavaliselt tuleb üht ja sama ravi korrata kolm korda: hommikul, keskpäeval ja õhtul (või tuleb nendel aegadel rohtu võtta); või siis päikeseloojangul, keskööl ja koidikul; või ka kolmel järjestikusel päeval ühel ja samal ajal. Arv 9 kujutab endast kolme kolmekordset (üheksa korda lausuti loitsu odraiva arstimisel, üheksa ringi tehti ümber mädapaise, valmistati üheksa nukku). Säärase arstimisvõtte puhul tähistab arv 9 sageli mitmesuguseid esemeid või omadusi (üheksat liiki heina, mulda üheksast hauast, jahu üheksast perest). Püha arv kordi kordamine suurendas ravi psühholoogilist toimet, sest see oli kooskõlas traditsioonilise uskumuste-süsteemi sisendatud ootustega; samal ajal on see ravimtaimede ja medikamentide puhul lausa loomulik, sest lõppude-lõpuks käime me ka kaasaegseid ravimeid tarvitades sellesama rütmi järgi.

Rahvatraditsioonis oli ka arstimiskohal oma tähtsus. Maja eri osadest võis arstimistoimingute läbiviimise paigaks olla koldekoht või ukسلävi. Mõlemad kujutavad endast tänu oma otsesele kokkupuutele välisilmaga teatavat üleminekuastet seespoolse ja väljaspoolse vahel, mistõttu neid peeti eriti sobivateks kohtadeks maagiliste toimingute läbiviimiseks. Samasse kategooriasse kuulusid ka ristteed ja surnuaiad: niisugustel üleminekuvaladel võiski tõbedest lahti saada, neid teistele inimestele üle kanda või teisi ära nõiduda (lausutud vett maha valades või nukke ära visates).

Palverännakute sihtpunktid olid samuti tähtsad paigad, kus toimus tervenemisi. Traditsioonilises külaelus mängisid nad olulist rolli mitte üksnes usulisel suhtlemisel, vaid pakkusid ka võimalust sotsiaalsete suhete avardamiseks. Pealegi oli palverännakute sihtpunktide läheduses enamasti mõni püha läte (Csatka, Vasvár) või tervendav allikas, milles pesti haigeid kohti; Búcsúszentlászló allika vett kasutati silmade loputamiseks.²⁹ Meiegi päevil otsivad jalavalu käes vaelejad abi palverännakupaikade tervendavatest allikatest (Szentkút, Hevesi maakond). Andocsis arvatakse frantsiskaanelaste aia pajude koorel olevat ravitoime.³⁰ Palverännakutega oli seotud levinud komme jätta niisugusele allikale mõni isiklik asi või väike rõivastusese, mida on seljas kantud.³¹

Palverännakute sihtpunktidest võeti kaasa asju, näiteks pühitsetud vett,

millele omistati hiljem sümboolseid raviomadusi. 1968. aastal pildistasin pühitsetud veega tervendamist palverännakul Gylmesközélplaki.³² Kasutati ka vahast valatud annetuskujukesi.³³ Doonau-taguse palverännakukohtades müüdi veel 1940. a suurtes kogustes vahast **pühaesemeid**. Kui kellelgi valutas jalg, käsi või kõrv, siis osteti vastavakujuline vahakuju,³⁴ südamevaevuste puhul osteti südant kujutav ohvrükujuke. Vahakujud jäeti palverännakupaiga kirikusse altarile justkui tervenemise annetuseks toodi ohvriks haiget kehaosa sümboliseeriv kujuke.

Need näited annavad tunnistust ungari rahvameditsiinis varem kasutatud sümboolsete ravivõtete mitmekesisusest.

Tölkis Kai Vassiljeva

Kirjandus

1. Karoly, B. A nép dermatológiája. Budapest. 1940, s 46
2. Op cit, s 60
3. Hagymási, S. Népi gyógyászat (Dévaványa, Metzőtúr). Kézirat a Szolnoki Damjanich Múzeum Adattárában. 1967, s 1.
4. Tsitaat Budapesti etnograafiamuseumi selgitussedelilt nr 50: 14: 48.: 1-10
5. Pócs, É. A népi gyógyászat és a néphit kutatásának határterületei. Orvostörténeti Közlemények. In: Supplementum. 1979, s 69.
6. Ferenczi, I. Ráolvasások, archaikus népi gyógymódok a Maros mentéről. In: Néprajzi Dolgozatok 34. Szeged, 1977, s 325.
7. Vt viide 1, s 192.
8. Vt viide 6, s 337.
9. Bosnyák, S. Adalékok a moldvai csángok népi orvoslásához. In: Communications. 1973, s 287.
10. Hoppál, M. Népi gyógyítás. In: Szabadfalvi J., Viga G. Néprajzi tanulmányok a Zempléni - heggyvidékről. Miskolc, 1981.
11. Hoppál, M. Törő. Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények In: Supplementum. 1975, foto nr 97.
12. Vt viide 3, s 2.
13. Vt viide 9, s 295.
14. Dobos, I. Áldozatok. Budapest, 1981, s 156.
15. Hoppál, M. A népi hagyomány medicinális vonatkozásairól. In: Fodor, K. (szerk) Tanulmányok az egészségnevelés és határterületei témaköréből. Budapest, 1972.
16. Vrd ka viide 1, s 90-92, joonis 12-15.
17. Vt viide 9, s 291.
18. Ébner, S. A zselici csontakók és "öntöasszonyok". In: Ethnographia. 1931, nr 42, s 146-148.
19. Bornemissza, P. Ördögi kísérletek. Budapest, 1955; Bolgár, A. Magyar bájoló imádságok a XV - XVI századból. Budapest, 1943.

20. Pócs, É. A magyar ráolvasások műfaji és rendezési Népi Kultúra. In: Népi Társadalom, 1968, nr I.
21. Kallós, Z. Ráolvasás a Moldvai és gylmesi csángóknal. In: Műveltség és hagyomány. 1966, VIII.
22. Vrd Szendrey, Zs. A varázscselckvések személye, ideje és helye. In: Ethnographia. 1937, nr 48
23. Ujváry, Z. Balszerencsés napok jegyzéke egy kéziratot könyvben. In: Ethnographia. 1960, LXXI:I, s 108.
24. Borsa, G. Magyarország számára nyomtatott érvágó náptár a XVI századból. Orvostört. Közl, 1958, nr 10-11.
25. Vrd viide 15, s 76.
26. Vrd Penavin, O. Népi gyógyászat Kórogyon. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményet (újjvldék). 1975, VIII, s 114.
27. Vt viide 1, s 72 ja viide 9.
28. Zay, A. Herbárium (1718) In: Folia Rákóciana 2. Nyiregyháza: Vay Ádam Múzeum Baráti Köre. 1979, s XXIX.
29. Vrd Vajkai, A. A magyar népi orvoslás kutatása Különnyomat a Magyar Népkutatás kézikönyvéről., s 129-130.
30. Op cit, s 132.
31. Szendrey, Zs. Fára aggatott rongyok. In: Ethnographia. 1931, nr 42; Wlislócki, H. Fákra aggatott fogadalmi rongyok a magyar nephitben. In: Ethnographia. 1894, nr 5.
32. Csefkó, G. Szemgyógyítás szentelvízzel és a szentelményekkel kapcsolatos hiedelmek. In: Ethnographia, 1927, nr 38.
33. Bellosics, B. Áldozati szobrocskák. In: Ethnographia. 1908, nr 19.
34. Vajkai, A. Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken. In: Magyarságtudomány. 1942, nr I, s 135.

UDMURDI USKUMUSTE JA KALENDRITAVADE SÜSTEEM

Margarita Hruštšova. Venemaa, Astrahan

Udmurdi rahvakalendri tavade ja tähtpäevade süsteem sarnaneb teiste soome-ugri rahvaste kalendrisüsteemidega eelkõige oma jaotusaluse poolest. Kõiki erisusi arvestades toob tähtpäevade klassifikatsioon kvantiteedi alusel esile erinevused nende struktuuris ja funktsioonides.

I Kvantiteediindeks:

1. Tavade, mis hõlmavad maksimaalselt kombetalitusi.